

ABDÜLHAK HÂMİD'İN MÜTAREKE DÖNEMİNDE ALİ KEMAL'E GÖNDERDİĞİ BİR MEKTUP

A LETTER WHICH WAS SENT TO ALI KEMAL BY ABDÜLHAK HÂMİD
IN THE PERIOD OF ARMISTICE

Ali Şükrü ÇORUK*

ÖZ

Türk edebiyatında mektup türünü en fazla kullanan şahsiyetlerin başında Abdülhak Hâmid gelmektedir. Onun, Tanzimat, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerine yayılan mektupları kitap hâline getirilmiştir. Bununla beraber emsallerine göre çok uzun yaşamış ve geniş bir çevreye sahip olmuş Hâmid'in yazdığı mektupları bir araya getirmenin zorluğu ortadadır. Nitekim araştırmalar ilerledikçe şairin külliyatına girmemiş yeni mektupları ortaya çıkmaktadır. Bu makalede Hâmid'in Mütareke döneminde *Peyâm* gazetesinde neşredilen bir mektubu üzerinde durulacak, ardından çeviri-yazı olarak mektup metni verilecektir. *Peyâm* gazetesi sahibi ve başyazarı Ali Kemal'e gönderilen mektubun konusu edebîdir ve şairin şiir ve tenkit konusundaki görüşlerini içermektedir. Mektup, edebiyat anlayışıyla pek çok eleştirilere muhatap olmuş olan Abdülhak Hâmid'in özellikle bu konuda nasıl bir tavra sahip olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Anahtar kelimeler: Abdülhak Hâmid, Ali Kemal, Cenap Şehabeddin, Eleştiri, Mütareke dönemi

ABSTRACT

Abdülhak Hâmid is one of the leading people who used the type of letter most. His books which had been published in the era of Tanzimat, The Second Constitutional Era and Republic was made into a book. Nonetheless, the difficulty of getting his all letters together is evident as Hamid lived longer than his peers and was into contact with a wide range of people. Thus, as researches progress, there are new letters appearing which was not involved in the poet's corpus. This article will focus on a letter that was published in *Peyâm* newspaper in the era of Armistice and then, the letter will be given as a text transcript. The topic of the letter, which was sent to Ali Kemal who was the head of *Peyâm* newspaper and editor-in-chief, is literary and contains the views of the poet about poem and criticism. The letter is important in terms of showing the attitude of Abdülhak Hâmid about this topic, who was highly criticised because of his understanding of literature.

Keywords: Abdülhak Hâmid, Ali Kemal, Cenap Şehabettin, Criticism, The Period of Armistice.

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı.

Geçen yıl *Peyâm* gazetesini tararken Mütareke döneminde Abdülhak Hâmid'in Ali Kemal'e gönderdiği üç mektuba rastlamış, bunlardan siyasetle ilgili olan ikisini makale hâline getirerek "Abdülhak Hâmid'in Mütareke Döneminde *Peyâm* Gazetesinde Yayınlanan İki Mektubu" (*Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 10/8 Spring 2015, p. 13-22) başlığıyla neşretmiştik. Bir bakıma yukarıda künyesini verdiğimiz makalenin bir nevi devamı niteliğinde olan bu yazıda ise edebî konuda yazılmış olan ve tıpkı diğerleri gibi külliyatında yer almayan üçüncü mektup üzerinde duracağız.

15 Eylül 1919 tarihli mektup, Fuzûlî'nin meşhur mısraından hareketle "Al-danma ki Şair Sözü Elbette Yalandır" başlığıyla yazılışından bir gün sonra gazetedeki (nr. 43-285, 16 Eylül 1919, s. 1) yayınlanmıştır. İçeriğinden hareketle düşündüğümüzde mektubun yazılış gerekçesinin Cenap Şehabeddin'in *Peyâm-ı Edebî*'de şair hakkında neşrettiği yazılar olduğu anlaşılmaktadır. Cenap, 14 Ağustos'tan başlayan ve 11 Aralık 1919 tarihine kadar sürecek olan 8 bölümlük yazı dizisinde Hâmid'in hayatı, şahsiyeti, sanatı ve eserleri üzerine değerlendirmelerde bulunacaktır (Bu yazıların künyeleri ve Cenap'ın Hâmid hakkında yaptığı değerlendirmeler için bkz. Celâl Tarakçı, *Cenâb Şehâbeddin'de Tenkid*, Samsun 1986). Bu yazıları dikkatle okuyan ve tenkit anlayışı dolayısıyla Cenap'ı takdir eden Hâmid mektubun ilk bölümünde edebî tenkit konusundaki görüşlerini belirtir. Ona göre bir eser yahut sanatkâr değerlendirilirken hem olumlu hem de olumsuz taraflar beraber ele alınmalıdır. Hele hele bütünüyle övgü içeren yazılar ve değerlendirmeler tenkit değildir. Çünkü "...bir tenkit ser-â-pâ senâ olursa fena olur". Tek taraflı böyle bir tenkitten "ne müellif memnun olur ne kari'ler müstefid". Ayrıca "şâhib-i tenkid için de bu bir muvaffakiyetsizliktir." Şâir-i Azam, ele aldığı meseleyi bir tenkitte olması gereken şekliyle hem olumlu hem de olumsuz taraflarıyla değerlendiren Cenap'ın, kendi eserlerine ve şahsiyetine yaklaşım tarzını büyük bir memnuniyetle karşılar. Ayrıca Cenap, Hâmid'e göre tenkit sahasında yetkin kalemlerden birisidir. Cenap gibi bir "üstâd-ı edebiyatın" değerlendirmelerini "iltifat" olarak gören Hâmid nazarında "Temaşâ-yı Hâzan" şairi seviyesindeki kalemler dururken "acemi bir lisanın mazhar-ı ihsân-ı istihsânı olmak" büyük bir üzüntü sebebidir.

Mektubun ikinci bölümünde asıl konuya giren Hâmid, "şâir" ve "nâzım" arasındaki farklara işaret eder. Hâmid'e göre bu iki kelimenin manası birbirinin aynı değildir. Ancak maalesef aynı anlamda kullanılmaktadır. Bir kere her mısra ve beyit söyleyen şâir olarak kabul edilemez. Şair, hakikati arzulayan (mütehas-sir-i hakikat), sanat ve tabiata müştak, (müştak-ı sanat ve tabiat), hikmet âşığı (meftûn-ı felsefe-i şeriat) ve mutlak varlığın tecellisini arayan (mütefekkir-i ulûhiyet) kişidir. Hakikat ve samimiyetten uzak, dünyevî bir amaca yönelik mısra ve beyit tanzim edenler yazdıkları "müdevven ve manzum" olsa da şair değil nâzımdırlar. Dolayısıyla Fuzûlî'nin meşhur;

Aldanma ki şâir sözü elbette yalandır

Mısraımdan hareketle şairleri yalancılıkla suçlamak, istihfaf etmek doğru değildir. Yazdıkları mısra ve beyitleri dünyevî kaygılarını giderecek caize beklentisiyle “yalan” üzere bina edenler ancak “mütaşair”dirler, nâzımdırlar. Belki hâlihazırdaki kimi diplomatlar da bu kategoriye dahil edilebilir. Gerçek şairler cehâleti ve zulmü ortadan kaldırmaya çalışan, hak ve adalet peşinde koşan kimselerdir. Öyle ki bu yolda “fakir yaşayıp hakir öl”mekten çekinmezler. Bununla beraber bazıları dünyada “siyasî ve ictimâî en büyük inkılâbâtın müsebbibleri” olurlar, hayatı değiştirirler, geleceği inşâ ederler. Bunlar arasında Fatih Sultan Mehmed ve Yavuz Sultan Selim gibi bizzat şair olan Osmanlı sultanları vardır. Napolyon Bonapart'ın başarısının sırrı ise şairane konuşması ve hitabet yeteneği sayesinde. Ayrıca Hâmid'e göre “şiir bazen mübah bir zehir, bazen helâl bir sihirdir”. Nihayetinde şairleri öven bir hadis-i şerifle biten mektubun çeviri-yazısını aşağıya alıyoruz.

Aynı zât-ı uhuvvet-simâta:

Aldanma ki şâir sözü elbette yalandır

Öyle mi?

Siz azizim bi't-tecrübe tayakkun etmişsinizdir ki bir tenkit ser-â-pâ senâ olursa fena olur. Ondandır ne müellif memnun olur ne kari'ler müstefid. Sâhib-i tenkid için de bu bir muvaffakiyetsizliktir.

Üçüncü defa olarak size tahriren hitap ile şeref-yâb olan muharrir-i hakîre gelince âsâr-ı âcizanemin bir üstâd-ı intikad kalemiyle hemen de tastîr-i medâyih derecesinde taktîr-i kabâyihiinden mahzuz olacağımı bilirsiniz. Zaten çirkinlik olmazsa güzellik anlaşılmaz ki. Kusursuzluk bir nakısadır diye bilirim. Sanâyi-i nefise âleminin âfâk-ı edebiyesinde bulutlar, fecirler olabilirse de aktâr-ı kutbiyesinin gecesiz gündüzleri yoktur. Daima aydınlık insana karanlığı arattırır, fazla yüksek baş döndüreceği gibi...

Benim merhum üstatlarım Kemal ile Ekrem defaatle vaki olan tenkilerinde bu gâh fâris ve gâh râcil, her hâlde tarik-i terakkide bir reh-neverd-i âcil olan tilmîz-i marifetlerini hem sehâb ve sâbitelere çıkarır, hem hazîz ve hatîrelere indirirler idi.

Şimdi görüyorum ki Cenâb Şahabeddin Beyefendi de benim şahsiyet-i maneviyemle eşhâs-ı muhayyelem hakkında aynı mülâhaza-i nüvâz-şikârânede bulunuyor. Bu medd ü cezr-i iltifât bence en samimi ve hakiki bir mükâfattır. Ona mazhariyetimden dolayı ne kadar müftehir ve minnettar olduğumu sizden rica ederim kendisine tebliğ buyurunuz. Bu üstâd-ı edebiyatın o nezih ve zarif, o mümtaz ve müzeyyen üslûbuyla benden bahsederken eserlerimin hüsn ü kubhunu tayin ve istinadda ihtiyar ettiği tarz-ı intikad bence ne derecede bâis-i şevk ü sürûr ise acemi bir lisanın mazhar-ı ihsân-ı istihsânı olmak da o derecede mûris-i yeis ü fütûrdur.

Ezcümle hâlâ hatırımdadır. Sıfat-ı şahsiyemden ziyade şahsiyet-i resmiyeme aşına olan bir sahib-irfan-ı bülend-elhân Hâfız-ı Şirazî'nin "İlhân"daki nihân-ı bî-kerânı nihâd-ı bî-kerân okuyarak hem de ne kadar güzel diye tahsin-hân olmuş idi. Ben de kemâl-i teessüfle teşekkürler etmiş idim. Yok gülmeyiniz azizim.

Aldanma ki şâir sözü elbette yalandır

Öyle değil mi ya? Yazamayanlar bari okumasalar, diyorum. Hele okuyamayanlar hiç yazmasalar. Evet büyük, en büyük şairimiz güzellerin vefasız olduğunu, daha doğrusu, güzellik ömrünün vefasızlığını yâd etmek için;

Ger dirse Fuzûlî ki güzellerde vefâ var

Aldanma ki şâir sözü elbette yalandır

yolunda feryat etmiş idi. Amerikalılar tehî-serân-ı nihânedenden birisini tarif için "hâl ayne'l-ahâli" derlermiş.

İşte bu kabilden yolları halvet-âbâd olan kesân-ı sayha-keşândan bazılarının bir şair sözü geçtikçe Fuzûlî'nin beytinin ikinci mısraını terennüm ederek nezd-i hamûşânemde nağme-serâ-yı istihfâf olduklarını bilirim. Başka türlü okunması kabil olmadığı için ister istemez yalnız bu mısraı mevzun okuyabilen o ağızlar yahut mağzlardan sadır olan bu terâne-i bî-hiredâneye göre şairler alelumum kâzib ve galiba yalancılar da şairiyete müncezib olmak lâzım geliyor. Aktâr-ı hayret ve ibret bu kec-bîn nokta-i nazara maatteessüf bazı nuzzârımızda bile tesadüf etmiştir.

Fukarâ-yı şuârânın câize-cûyâne kasideler yahut bûse-hâhâne şarkı ve neşidelerle merci ve mahubelerine karşı hakikat ve samimiyetten tebaüd ederek birer fedâyi-i ahlâk ve medh ü senâlarında semâhatkâr-ı mübalağa ve ağlak oldukları malûm olup onların da yazdıkları, evet yazdıkları belki müdevven ve manzum ise de kendileri şair değil ancak nâzımdırlar. Doğru manasıyla mütehasir-i hakikat, müştak-ı sanat ve tabiat, hatta meftun-ı felsefe-i şeriat birer mütefekkir-i ulûhiyyet demek olan şairleri bu esâtize-i müteşâirînle mukayese etmekte

ben bir cesâret-i câhilane görürüm. Şiir ile münasebeti olmayan manzumelerimiz vardır. Mensûrât-ı şâiranez olduğu gibi nazımda bir aheng-i nesrî, nesirde bir hevâ-yı şiirî olmalıdır. Bu da seci ve kafiye de değil tarz ve üslûbda görülür. Böyle olamayan yazılar edebiyatın ya münşeat yahut muharrerat faslına dahil olur. (Medhûl değil ama dahil). Cesâret-i câhilane diyordum. Vaktiyle bu cesareti gösterenlerden büyük bir zata “Şairler tanzim-i ebyât ederlerse de nazm-sâz-ı büyütlanamazlar” mealinde bir mütalâada bulunduğum için cevaben arz ettirmiş olduğum veçhile “Şairler beyit yaparlar ama bazı kere de beyit yıkarlar. Hatta rüzgâr-ı inkılâb-kâra nazire-sâz olur gibi.” Eğer isterlerse;

Yıkılan şeyleri yapıp bazen

Yapılan şeyleri yıkan mimar

Olurlar. Şüphe yok ki siyasî ve ictimai en büyük inkılâbâtın müsebbibleri ezkiyâ-yı fukârâ ve evliyâ-yı şuarâdır. (Atâ-endiş ve hevâ-derpîş olanlar başka). Onların mideleri yahut gözleri aç. Bunların fikirleriyle ruhları teneffüs ve tagaddiye muhtaçtır. Bilmem ki âlem-i ervâh kürre-i arzın râdifesi midir? Bazı ruhlar ancak bu âlemde yaşamak ve yaşatmak isterler. Melekler gibi yalnız semavî ve uhrevî değil hem de arzî ve dünyevîdirler.

Dediğim müteşairan hırs-ı rif’at ve menfaat, kaht-ı medâr u maişet, aşk-ı ayş u işret gibi saikalarla kuvve-i dimağiyyelerini israf ve imâte veya şahs u ailelerini iskân ve ibâte için İspanya’da şatolar bile bina ederler. Hakiki şairan ise ehrâm-ı zulm ü cehâleti tahrib ile ecrâm-ı hakk u adaleti inşa etmek isteyenlerdir. Arz-ı insaniyet olan kürre-i zemin-i semâ-nişîni hakkıyla semâya bir fezâ-yı arazi ve perde-i istikbali hatâ-pûş-ı mâzi görmek onların yegâne emelleri ve nişangâh-ı sa’y u amelleridir. Bazen bunlar da fakir yaşayıp hakir ölürler. O bir ecel-i kazâ yahut hükm-i idam-ı zamandır.

Aldanma ki şâir sözü yalandır

Öyle mi? Ben hiçbir milletin lisanından böyle mantıksız bir söz çıkamaz itikadındayım. Vâkıa “durûğ-ı maslahat-âmîz bih zi-rast-ı fitne-engiz”¹ denilmiştir. Fakat bunun meali şairlerden ziyade diplomatların mâ-sadak-ı hâli olsa gerektir. Onlardan birisi hatm-i kiyâset yolunda ketm-i siyaset edebilir. Yahut muharebeye sebep vermemek için dürûğ-gû da olur. Mamafih Sa’dî’nin maslahat-âmîz dediği ukzûbelere kuvvet ve satvetlerine mağrur olan düvel-i muazzama siyasileri pek o kadar ihtiyaç görmüyorlar. Yalan söylemek başka doğruyu söylememek başka. Mahir diplomatlar ekseriya sükûtu tercih ile maksatlarının külfet-i istihrâcını muhabir ve muhataplarının idrakine bırakırlar. Bu nazik hizmetlerin en mümtaz

¹ Sa’dî’ye ait bu söz Gülistân’da geçmektedir. “İşe yarayan yalan fitne çıkaran doğrudan daha iyidir” anlamına gelmektedir. Tercüme yapan meslektaşım Prof. Dr. Ali Güleriyüz’e teşekkür ederim.

ve muktedir erbabı cebir ve kuvvetle görülemeyen işleri metin bir sükûnet ve mülâyemet ve bir de fesahat ve belâgatle görenler ve top ve tüfengin hizmetini lisan ile kaleme ifa ettirenlerdir. Bir küçük millet diplomatu bu yolda hareketle büyük bir devlet diplomatu olabilir. Ya milleti büyük, kendi de hem muslih hem müsella olursa? Artık muvaffakiyet de muzafferiyet de onundur değil mi? Şehriyar-ı zî-hasâfet, müessis-i meşrû'-i hilafet Sultan Selim-i Evvel sahib-i divan ve sahib-i ilm, hem ehl-i seyf hem ehl-i kalem idi. Tezkâr-ı ef'âl ve efkârı, tezkâr-ı maksad-ı tevhid-kârı, tezkâr-ı eş'âr-ı dil-şikârı Osmanlı edebiyatına, Osmanlı tarih-i siyasi ve askeriyesine şeref-res ve mehâbet-bahş olan o yegâne-i saltanatın malûm bir sefer hazırlığında adem-i inkıyad alâmetleri gösteren mahşer-i maiyete "siz gelmek istemezseniz ben yalnız giderim" hitabıyla semt-i maksûda şitâb etmesinde hem askerlik, hem siyaset, hem de şairiyet vardır. Serkeşler bu suretle muti bir leşker olduktan sonra vukua gelen muvaffakiyet biraz da şiir ile hasıl olmuştur diyebiliriz. Kezalik Bonapart'ın Mısır'a hîn-i vürudunda maiyeti efradına heremleri göstererek "Asker, Şu cibâl-i tarihiyyenin tepelerinden kırk asır size temaşa-ger bulunuyor" yolunda nida etmesi bir hamaset-i şairanedir. Bülega-yı seyf ü kalemde böyle şaşaadar ve ulvi sadalar feveran etmiş ve bazıları da ordusunun başında kılıncı çekerek atını denize sürmek veya sefâin-i harbiyesini dağlara çıkarmak gibi harika-asa hareketleriyle kalb-i insaniyete ebedî heyecanlar vermiştir. Kürre-i zemini bir padişah için küçük bulan veya memleketini göklere i'lâ ile mihr ü mâhı istilâya hazırlanmış gibi halk olunan eâzım-ı dühâta yalnız büyük bir asker olmak kâfi olamazdı. Harbi kazanmak için fenn-i askerîde, sulhu kazanmak için ilm-i siyasette, gökleri kazanmak için de şairlikte mâhir yani sâhir olmalıdır. Şiir bazen mübah bir zehir, bazen helâl bir sihirdir.

Bir kahraman-ı hudâ-pesend olan bir edib-i hüner-mendin kavlı-i hakîmânesince sinân cerihası iltiyâm-pezir fakat iltiyâm-ı ceriha-ı lisân bir emr-i azîr oluyor. Hâtemü'l-enbiya efendimiz ise "Arş-i ilâhînin altında öyle hazineler vardır ki mefâtihi elsine-i şuaradır" buyurmuş!. Sonra!

Aldanma ki şâir sözü elbette yalandır

Öyle mi?

15 Eylül 1919

Biraderiniz

Abdülhak Hâmid